

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีตประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีอาชีพอยู่ในภาคเกษตร การทำการเกษตรในอดีตมุ่งเน้นการทำเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นสำคัญปัจจัยการผลิตต่างๆ คือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่เกษตรกรอาศัยอยู่ ไม่มีการใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีปราบศัตรูพืชแต่อย่างใดแต่ในช่วง 40 กว่าปีที่ผ่านมา รัฐบาลมีนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้ของชาติจากการส่งออกพืชผลทางการเกษตรทำให้มีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรออกไปเป็นจำนวนมากโดยเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าทำการเกษตรแบบนี้ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้นทำการเกษตรเพื่อการค้าทำให้มีการนำเข้าปุ๋ยเคมีและสารเคมีมาใช้ในภาคเกษตรอย่างกว้างขวางเป็นการทำเกษตรที่ขาดสารเคมีไม่ได้เป็นเหมือนการติดยาเสพติดอย่างไม่มีทางคืนให้หลุดพ้นได้ หากไม่ใช้จะเกิดอาการขาดยาและผลผลิตการเกษตรเสียหายจนต้องกลับมาใช้ใหม่และต้องใช้ปริมาณเพิ่มมากขึ้นหรือเพิ่มชนิดของสารเคมีเข้าไปอีกเพราะศัตรูพืชเกิดการดื้อยา สะท้อนให้เห็นได้จากปริมาณการนำเข้าสารเคมีการเกษตรที่เพิ่มขึ้นทุกปี (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546)

ประเทศไทยมีการใช้สารเคมีในการเกษตรมากที่สุดประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแต่ละปีไทยต้องนำเข้าสารเคมีในการเกษตรมากถึงราวปีละ 4 ล้านตันหรือ 4,000 ล้านกิโลกรัม แยกเป็นการนำเข้าปุ๋ย 3.5 ล้านตัน (ปี 2544) และสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชอีก 60,543 ตัน (ปี 2544) แนวโน้มการใช้สารเคมีในการเกษตรในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องแม้จะมีบางช่วงที่ทรงตัวหรือลดลงบ้างเล็กน้อยแต่โดยรวมมีเพิ่มมากขึ้นไม่ต่ำกว่า 4 เท่าในระยะเวลา 15 ปี ปริมาณการใช้ปุ๋ยเพิ่มจาก 786,341 ตัน (ปี 2523) เป็น 3,313,313 ตัน (ปี 2538) ส่วนมูลค่าการนำเข้าปุ๋ยเพิ่มจาก 13,550 ล้านบาท ในปี 2537 เป็น 20,463 ล้านบาท ในปี 2544 (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2547)

ปัจจุบันตัวเลขการนำเข้าสารเคมีในการเกษตรมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากรัฐบาลส่งเสริมให้มีการผลิตปุ๋ยในประเทศมากขึ้นโดนสำนักงานปุ๋ยแห่งชาติ อีกทั้งปริมาณการใช้ปุ๋ยมีแนวโน้มลดลงเช่นกันเนื่องจากการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ที่กว้างขวางมากขึ้นทำให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ย

ชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี แม้จะมีมาตรการควบคุมการใช้สารเคมีเหล่านี้โดยกฎหมายแต่เนื่องจากข้อมูลที่ไม่ต่อเนื่องและกระจัดกระจายทำให้การควบคุมยังคงทำได้อย่างจำกัดไม่ทั่วถึง ทำให้มาตรการดังกล่าวไม่ครอบคลุมถึงสารเคมีหลายชนิด นอกจากนี้ยังพบว่าบริษัทค้าสารเคมีในการเกษตรมักจะผสมสารเคมีชนิดต่างๆ เช่น โลหะหนักเข้าไปด้วย โดยไม่ได้แจ้งหรือระบุไว้ในฉลากและเวลาที่เกษตรกรใช้สารเคมีมักจะผสมสารเคมีหลายชนิดรวมกันต่อการใช้ครั้งหนึ่งๆ การรวมกันนี้ทำให้เกิดสารพิษชนิดใหม่เกิดขึ้นได้จำนวนมากไม่จำกัดและทำให้เกิดสารพิษที่ไม่อาจทดสอบในห้องทดลองได้ครบถ้วนตัวสารเคมีตั้งต้นอาจจะไม่ได้มีผลโดยตรงแต่มีฤทธิ์เสริมทำให้เกิดผลระยะยาว (ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์, 2546)

แม้จะมีมาตรการการควบคุมการใช้สารเคมีเหล่านี้โดยกฎหมายแต่เนื่องจากข้อมูลที่ไม่ต่อเนื่องและกระจัดกระจายทำให้การควบคุมยังคงทำได้อย่างจำกัดและไม่ทั่วถึงทำให้มาตรการนี้ไม่ครอบคลุมถึงสารเคมีหลายชนิดเช่นสารกำจัดแมลงและไรซึ่งมีพิษร้ายแรงและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสูงอย่างเอ็นโดแพนทั้งนี้เพราะหน่วยราชการยังคงไม่มีการศึกษาและประเมินผลกระทบของสารเคมีชนิดนี้ นอกจากนี้จากการสำรวจใน 69 จังหวัด ทั่วประเทศยังพบว่ามี การลักลอบนำเข้าสารเคมีที่ถูกเพิกถอนทะเบียนตำรับแล้วซึ่งห้ามทั้งการนำเข้าและจำหน่ายด้วย เช่น สารโมโนโครโตฟอสและเมวินฟอส เป็นต้น (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546) นอกจากนี้การใช้สารเคมีในการเกษตร ถูกกำหนดโดยอ้อมจากนโยบายของรัฐแล้ว ยังพบว่าการใช้สารเคมีในการเกษตรมีปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับผู้ใช้คือตัวเกษตรกรเองและแม้ว่าเกษตรกรมีความตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีในการเกษตร แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคิดว่าไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สารพิษเหล่านี้ได้ จากข้อมูลสถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2551 ปี พ.ศ. 2550 สำนักระบาดวิทยาได้รับรายงานผู้ป่วยที่ได้รับพิษจากสารกำจัดศัตรูพืช จำนวน 1,452 ราย อัตราป่วย 2.31 ต่อประชากรแสนคน

การรายงานผู้ป่วยพิษจากสารกำจัดศัตรูพืช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 - 2549 มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องและเพิ่มขึ้นเล็กน้อยในปี พ.ศ. 2550 โดยปีที่มีรายงานสูงที่สุดในปี พ.ศ. 2541 จำนวน 4,398 ราย อัตราป่วย 7.16 ต่อประชากรแสนคน อัตราป่วยตาย ร้อยละ 0.34 และรายงานผู้ป่วยต่ำสุดในปี พ.ศ. 2549 จำนวน 1,251 ราย อัตราป่วยตาย 2.00 ต่อประชากรแสนคน ในปี พ.ศ. 2550 มีรายงานผู้ป่วย 1,452 ราย อัตราป่วย 2.31 ต่อประชากรแสนคน (สำนักระบาดวิทยา, 2551) ในส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ผลการตรวจโคลีนเอสเตอเรสในเกษตรกรที่สัมผัสกับสารเคมีในการเกษตรรวบรวมข้อมูลโดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรดิตถ์ปี พ.ศ. 2547 เกษตรกรที่มาตรวจจำนวน 334 คน พบผลการตรวจที่มีความเสี่ยง 67 คน ผลเลือดไม่ปลอดภัย 8 คน (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรดิตถ์, 2548)

จากข้อมูลการประกอบอาชีพหลักของตำบลชัยภูมิพลคือเกษตรกร โดยทำหอมแดงเป็นหลัก รองจากการปลูกข้าวและพริก อีกทั้งหอมแดงของอำเภอลับแลยังมีชื่อเสียงเกี่ยวกับพันธุ์ที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด การปลูกหอมแดงจะปลูกปีละ 2 ครั้ง คือช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม ซึ่งเรียกว่าหอมฝนและช่วงเดือนมกราคม - มีนาคม เรียกว่าหอมแล้ง โดยโรคที่จะเกิดขึ้นก่อนการเก็บผลผลิต มี 3 ชนิดคือรากเน่าเกิดหลังจากปลูก 1 สัปดาห์เกิดหลังจากปลูก 2 สัปดาห์และแมลงหนอนกะทู้กัดกินใบหอม การป้องกันแมลงนั้นต้องมีการใช้ยาฆ่าแมลงถึง 3 ครั้งก่อนที่จะเก็บผลผลิต อันตรายที่เกษตรกรได้รับหลังจากเก็บ (กุ่ม) หอมแดงคือการสัมผัสกับสารเคมีในการเกษตร จากการ

สัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรบางรายเกิดตุ่มใสบริเวณง่ามนิ้ว มีอาการใจสั่น อีกทั้งกระบวนการเก็บหอม เชื้อเพื่อใช้เพาะพันธุ์ในฤดูกาลต่อไปจะมีการนำหัวหอมแดงที่แห้งแล้วมาผสมกับปูนขาวและยาฆ่าปูซึ่ง เป็นสารเคมีอันตราย ซึ่งเกษตรกรผู้ผลิตส่วนใหญ่คิดว่ามีความจำเป็นต้องใช้สารเคมีทางการเกษตร ดังนั้นเกษตรกรจึงมีโอกาสได้รับผลกระทบทางด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร ทั้งนี้ ข้อมูลการสัมผัสสารเคมีทางการเกษตรยังมีค่อนข้างน้อยจึงทำให้ยังไม่สามารถประมาณการขนาดของ ปัญหาผลกระทบทางสุขภาพในขณะนี้ได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนโดยให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ได้เกิดการเรียนรู้และตระหนักถึงปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรโดยร่วมกันวิเคราะห์และวางแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้ได้ข้อมูลนำมากำหนดขอบเขต สำหรับการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่สะท้อนขนาดของ ปัญหาสุขภาพในเกษตรกรและองค์ความรู้ด้านการใช้สารเคมีทางการเกษตรและผลกระทบด้าน สุขภาพในมิติต่างๆ อันจะนำไปสู่การจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพนำเสนอ ต่อผู้ตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งกระบวนการแก้ไขนี้ได้เน้นหนักการใช้กระบวนการ ประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การ แก้ปัญหาเพื่อนำเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์ที่จะนำไปสู่การแก้ไขในเชิงนโยบาย เพื่อให้เกิดการเกษตรที่ดีเหมาะสม (Good Agricultural Practice หรือ GAP) และเป็นระบบควบคุม การใช้สารเคมีทางการเกษตรให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัย มีการจัดการที่ดี ถูกต้องและเหมาะสม คำนึงถึงสุขภาพของผู้ปลูกผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลกระทบทางสุขภาพ (กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ) ของกลุ่มเกษตรกร จากการใช้สารเคมีในการเกษตรในตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
2. เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนโดยใช้กระบวนการและขั้นตอนการประเมินผล กระทบทางสุขภาพเพื่อกำหนดขอบเขตและแนวทางในการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากการใช้ สารเคมีในการเกษตรในตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
3. เพื่อสร้างเวทีการนำเสนอข้อคิดเห็นและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆในการ สร้างนโยบายสาธารณะจากการใช้สารเคมีในการเกษตรในตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัด อุตรดิตถ์

ขอบเขตของการวิจัย

ทำการศึกษขอบเขตและการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารเคมีในการเกษตรในตำบลตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์และเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในนโยบายทางการเกษตรที่นำสารเคมีทางการเกษตรมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

กระบวนการที่สนใจทางสุขภาพ (Health) คือสภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคมและด้านจิตวิญญาณ โดยที่สุขภาพมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยต่างๆ ทั้งปัจเจกบุคคล ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยด้านสังคมเศรษฐกิจและปัจจัยด้านวัฒนธรรมและระบบบริการสุขภาพ

การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน (Community Participatory Learning) คือการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของพหุภาคีโดยมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment) คือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม โดยมีการประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุ คาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจอันเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริมและการคุ้มครองสุขภาพสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม

การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบโดยสาธารณะ (Public Scoping) คือขั้นตอนการพิจารณาถึงขอบเขต ประเด็น ทางเลือกในการดำเนินการพัฒนากิจกรรมและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากกิจกรรมการพัฒนานั้นโดยเปิดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงข้อมูลความคิดเห็นข้อห่วงใยและทางเลือกในการดำเนินการอย่างเต็มที่ เพื่อให้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเป็นไปอย่างถูกต้องและรอบด้าน

สารเคมีในการเกษตร (Agrochemicals) หมายถึงสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มผลผลิตและป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. บริการความรู้แก่ประชาชน

1.1 ประชาชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ถึงพิษภัยและผลกระทบทางสุขภาพในการใช้สารเคมีในการเกษตร

1.2 เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายเกษตรกรในภาคต่างๆ นักวิจัย เจ้าหน้าที่เกษตรกรและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ และผลกระทบจากการส่งเสริมให้เกษตรกรใช้สารเคมี

2. เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

2.1 เพื่อทำข้อมูลการศึกษาทางออกและข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายสาธารณะด้านการส่งเสริมการใช้สารเคมีในการเกษตรทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

3. ประโยชน์ต่อประชากร

3.1 มีแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและลดผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ

3.2 สร้างองค์ความรู้ด้านการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเกี่ยวกับการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีต่อชีวิตเกษตรกรในมิติต่างๆ ของสุขภาพ และสามารถเผยแพร่องค์ความรู้ทางสื่อต่างๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางบวกต่อสังคมอย่างกว้างขวางได้